

วิเคราะห์นางเอกในบทละครของกาลิทาสตาม
หลักเกณฑ์ของนาฏยศาสตร์

ในบทที่สองผู้วิจัยได้กล่าวถึงนาฏยศาสตร์ว่าเป็นตำราการละครที่เก่าแก่มากของอินเดียและสันนิษฐานว่าจะต้องมีมาก่อนสมัยของกาลิทาสด้วย ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนางเอกในบทละครของกาลิทาสกับนางเอกในนาฏยศาสตร์ เพื่อดูว่าความคิดเรื่องนางเอกในบทละครของกาลิทาสเหมือนกับนางเอกในนาฏยศาสตร์อย่างไรบ้าง โดยผู้วิจัยจะศึกษานางเอกในบทละครของกาลิทาสตามหลักเกณฑ์ในนาฏยศาสตร์ บทบาทของนางเอกในบทละครของกาลิทาสทั้งสามเรื่องเมื่อนำมาวิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ในนาฏยศาสตร์แล้ว มีข้อมูลที่มีลักษณะเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในตำรานาฏยศาสตร์หลายประการ คือ

1. อสังการของนางเอกในบทละครของกาลิทาส

1.1 อังคชา ได้แก่ บทบาทของศกุนตลา ตอนที่เผชิญหน้ากับท้าวหุชยนต์เป็นครั้งแรกในสวนของอาศรม ศกุนตลาารู้สึกว่าจิตใจของตนไม่ปกติ ซึ่งทราบได้จากคำพูดของศกุนตลาเองว่า "เป็นอย่างไรหนอ เมื่อเห็นพระราชนั้นเราต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงอันเป็นอุปสรรคต่อการอยู่ในอาศรมนี้"¹ พอจะพิจารณาเข้าเกณฑ์ที่เรียกว่า ภาวะ ในนาฏยศาสตร์ได้

¹Abhi.,I,p.24. kiṃ nu kkhu imaṃ pekkhia tavovaṇavirohiṇo viārassa gamaṇīamhi saṃvuttā/

1.2 สททาวิกา ในบทละครของกาลิทาส มีพรรณนาไว้ ดังนี้

1.2.1 ลีลา คุณลักษณะข้อนี้มีในบทบาทของอุรวสี ตอนที่อุรวสีเข้าไปปิดตาของท้าวปุรุรวัดด้วยมือจะลอคคนรัก ซึ่งเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

ราชา : แม่จะมองไม่เห็น ขอเธอที่รักให้เราไต่ยีนแม่เพียงเสียงของกำไลเท้า หรือวาคอยๆเข้ามาทางข้างหลังแล้วปิดตาคด้วยมือที่งามถึงคอกบัว ขอให้เพื่อนสาวผู้ฉลาดจงพานางผู้รื่ออยู่เพราะความกลัวเข้ามาใกล้ๆเราเถิด

อุรวสี : เพื่อนเอ๋ย ฉันจะทำตามความประสงค์ของพระองค์เดี๋ยวนี้
(เข้าไปทางข้างหลังแล้วปิดตาพระราช) ¹

1.2.2 วิดาส อากาที่อุรวสีแสร้งทำให้เงาวัลย์เกือบสร้อยคอเมื่อครั้งจะลา ท้าวปุรุรวัดกลับสวรรคต ดังคำพรรณนาของ ท้าวปุรุรวัดว่า "เงาวัลย์เอ๋ย

¹ Vik., II, p. 166.

rājā : gūdhā nūpuraśabdāmātram api me kāntā śrutāu pātayet/
paścād etya śanāiḥ karāmbujavṛte kurvītā vā locane/
harmye'sminnavatīrya sādvasavaśān mandāyamānā balād/
āniyeta padātpadaṃ caturāyā sakhyā mamopāntikam//15//

urvaśī : halā imaṃ dāva se maṇorahaṃ sampādaissam/
(pṛṣṭhato gatvā rājño nayane samvṛnoti)

เจ้าทำนารักมากที่ยังนางไว้ชั่วขณะหนึ่ง เพราะเราได้เห็นนางผู้เหลียวหน้าพร้อมกับ
 ชั่วเลื่องตามองอีกครั้งหนึ่ง" ¹ และ อากาการที่ศกุนตลาสร้างทำเป็นว่า นนอหญาคา
 คำเท่าเมื่อครั้งจะลา ท้าวทุษยันต์กลับเข้าที่พัก ดังคำพรรณนาของ ท้าวทุษยันต์
 ที่ว่า "เมื่อนางผู้มีเอวบางร่างนอยเดินไปได้สักหนึ่งกัหยุกแล้วพูดว่า 'เท่าของฉันทู
 นนอหญาคา' แล้วหันมาทางเราขณะที่ปลดชชายผ้าที่ไม่ได้เกี่ยวกับกิ้ง ไม่นั้นออก" ²
 อากาการที่แสดงออกมาของทั้งสองคนนี้จัดอยู่ในอสังการที่เรียกว่า วิลาส ได้

1.2.3 วิจิตติ คุณลักษณะข้อนี้เห็นได้จากบทชมมาลวิกาของพระเจ้า
 อัคนิมิตรว่า "มาลวิกาสวมชุดผ้าไหมที่ไม่ยาวนาน ประคัมด้วยเครื่องประดับเพียงน้อยชิ้น
 ปรากฏท่อนหน้าเราเหมือนแสงแห่งดวงจันทร์ที่กำลังขึ้นพร้อมด้วยหมู่ดาวเพียงเล็กน้อยใน
 คืนเดือนจิตรมาส ³ ที่ปราศจากความหนาวเย็น " ⁴

¹Vik., I, 16. priyam ācaritam late tvayā me gamane'syāh
 kṣaṇavighnam ācarantya/yad iyaṃ punar apy apāṅganetrā parivrṭt-
 ārdhamukhī mayā'dya drṣṭā//

²Abhi., II, 12.

darbhāṅkureṇa caraṇaḥ kṣata ity akāṇḍe
 tanvī sthitā katicid eva padāni gatvā/
 āsīd vivṛttavadanā ca vimocayantī
 śākhāsu valkalam asaktaḥ api drumāṅām //

³จิตรมาส คือเดือนที่ดวงจันทร์เพ็ญโคจรไปอยู่ในหมู่ดาวจित्रา ประมาณเดือน
 มีนาคม-เมษายน

⁴Nāl., V, 7.

anatilambidukūlanivāsiniḥ laghubhir ābharāṅāḥ pratibhāti me/
 udugaṅāir udayonmukhacandrikā gatahimāir iva cāitravibhāvari//

1.2.4 กุฎุมภิตะ คุณลักษณะข้อนี้เห็นได้จากบทบาทของศกุนตลาตอนที่ ปริยัมวทา เพื่อนสาว เล่าประวัติและความหวังในการเลือกคู่ครองของตนให้ห้าว ทุษยันต์ฟัง ศกุนตลาแต่งทำเป็นโกรธ โดยลุกขึ้นทำที่จะไปฟ้องนางเคาตมี ดังจะเห็นได้จากบทสนทนาต่อไปนี้

ศกุนตลา : (แต่งทำโกรธ) อนสุยา,ฉันไปละ

อนสุยา : ทำไมละ

ศกุนตลา : ฉันจะไปฟ้องแม่เคาตมีว่า ปริยัมวทาพุดจาเหลวไหล

อนสุยา : เพื่อนเอ๋ย การไปตามความพอใจโดยทอดทิ้งแขกพิเศษไว้
ไม่มีใครคอยต้อนรับนั้นเป็นการไม่สมควรนะ ¹

1.2.5 ลลิตะ ลักษณะอาการที่แสดงออกมาโดยไม่ได้อิงใจนั้นเห็นได้จากบทบาทของศกุนตลาขณะที่นั่งนึกข้อความที่จะแต่งจดหมายถึง ห้าวทุษยันต์ ห้าวทุษยันต์ ได้พรรณนาภาพศกุนตลาขณะที่แต่งจดหมายรักนั้นว่า "ใบหน้าของนางผู้

¹Abhi., I, p.32.

śakuntalā : (saroṣam iva) anasūe, gamissam aham/

anasūyā : kimnimittam/

śakuntalā : imam asambaddhappalāviṇim piṃvadam ajjāe godamīe
nivedaissam/

anasūyā : sahi, na juttam akidasakkāram adidhivisesam visajjia
sacchandado gamanam/

รจนาทเพลงนั้น มีคิ้วงามประคองถาวรด้วยเล็กชิ้นข้างหนึ่ง ขณะที่แก้มลูกช้นแสดงถึงความรักที่มีต่อเรา" ¹

1.3 อัยตันชา ในบทละครของกาลิทาสมีพรรณนาไว้ ดังนี้

1.3.1 โศภา นางเอกทุกคนในบทละครของกาลิทาสมีหน้าตาและรูปร่างสวยงามทุกคนคงจะเห็นได้จากบทชมความงามนางเอกแต่ละคนดังนี้ มาลวิกามีความงามในทุกส่วนของร่างกาย ดังคำชมของพระเจ้าอัครนิมิตรว่า "มีนัยน์ตายาวงามไบหน้า เปล่งปลั่ง เหมือนดวงจันทร์ในฤดูสาริทธิ แขนทั้งสองค้อมจากไหล่ มีอกเต่งตึง สีข้างเรียบเพียงดั่งกลิ้ง เอวบางวัดโคเพียงลิมเดียวสะโพกนุ้ยและมีเท้าอูม" ² อูรวิงงามเกินคำเปรียบใดๆ ดังคำพรรณนาที่ ท้าว ปุรุวัสพรรณนาให้วิหุชะพังว่า "รูปร่างของอูรวคีนันเป็นอาภรณ์ของเครื่องอาภรณ์ เป็นเครื่องประดับที่คี่ที่สุดคในมรรคาเครื่องประดับ นางงามเกินที่จะเปรียบได้กับคำเปรียบใดๆ" ³ ส่วนศกุนตลานั้น

¹Abhi., III, 14.

unnamitāikabhrūlatam ānanam asyāḥ padāni racayatyāḥ/
kaṅṭakitena prathayati mayyanurāgam kapolena //

²Mal., II, 3.

dīrghākṣam śaradindukānti vadanam bāhū natāv aṃsayoḥ
saṅksiptam nibiḍonnatastanamurah pārsve pramṛṣṭe iva/
madhyaḥ pāṇimito nitambi jaghanam pādāv arālāṅgulī

³Vik., II, 3.

ābharanasyābharanam prasādhanavidheḥ prasādhanavisesaḥ/
upamānasyāpi sakhe pratyupamānam vapus tasyāḥ/

งามบริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง ดังคำพรรณนาของ **ท้าว พุษยงค์**ที่ว่า

ศกุนกลางามบริสุทธิ์เหมือนดอกไม้ที่ยังไม่มีใครคม เหมือนใบไม้อ่อนที่ยัง
ไม่มีใครเอาเล็บกดให้เป็นรอย เหมือนรัตนะที่ไม่ได้เจาะรู เหมือน
น้ำผึ้งใหม่ที่ยังไม่มีใครได้ลิ้มรสหวาน และ เหมือนผลอันไม่บกพร่องของ
ความดีทั้งหลาย ¹

1.3.2 กานติ ความงามที่ประกอบไปด้วยความปรารถนาในคนรักนั้น
เห็นได้จากบทพรรณนาที่ **ท้าว พุษยงค์**กล่าวชมศกุนกลางว่า

ปรियัมวาทพุกวา ศกุนกลางามนารักนั้นเราเห็นควย เพราะริมฝีปากของ
นางมีสีแสดเหมือนกับใบไม้อ่อน แขนทั้งสองอ่อนเหมือนกับกิ่งไม้อันเรียว
งาม ความสาวประจุกดอกไม้มีเสน่ห์แผ่อยู่ทั่วร่างชวนให้หลงใหล ²

¹Abhi., II, 10.

anāghrātam puṣpaṃ kisalayamalūnaṃ kararuhāir-
anāviddham ratnaṃ madhu navamanāsvāditarasam/
akhaṇḍam puṇyānāṃ phalam iva ca tadrūpamanaghaṃ

²Abhi., I, 21. priyam api tathyam āha śakuntalāṃ priyamvadā/
asyāḥ khalu

adharāḥ kisalayarāgaḥ komalaviṭapānukāriṇāu bāhū/
kusumam iva lobhaniyaṃ yāuvanam aṅgeṣu saṃnaddham//

1.3.3 มาชรูยะ คุณลักษณะข้อนี้เห็นได้จากบทบาทของ ศกุนตลาตอนที่ ตกใจกลัวฝั่งซึ่งมีนมาตอมที่หน้าของนาง ... พุทธิหุขันธ์พรรณนาท่าทางของศกุนตลาใน ตอนนั้นว่า "ฝั่งบิณวนเวียนไปทางไหน นางก็จะถลอกตาไปทางนั้น นางผู้มีคิ้ว เลิกขึ้น นั้น แม้จะไม่มีความรัก นางก็ได้เรียนรู้ที่จะเล่นตาเนื่องจากความกลัวในวันนี้" ¹

1.3.4 ปรากฏลักษณะ คุณสมบัติข้อนี้พบในบทบาทของอุรวสี ตอนที่ลงมาหา ท้าวปุรุรุรัส ภายหลังจากถูกภทมนี่สาปให้พ้นสภาพชีวิตสวรรค์ เมื่อท้าว ปุรุรุรัสกล่าวต้อนรับ อุรวสีก็เข้าไปนั่งร่วมที่นั่ง เคียงกันกับ ท้าวปุรุรุรัสทันที ² อุรวสีเกรงว่าจิตรเลขาเพื่อนสาวจะไม่สบายใจจึงกล่าวออกตัวต่อเพื่อนสาวว่า "เพื่อน เอ๋ย ก็มหาราชานี้ พระเทวียินยอมยกให้แก่เราแล้ว เราจะขอนั่งแนบข้างพระองค์เหมือน ว่าเราเป็นคนรัก อยวว่าเราเอาแต่ใจตัวเอง" ³

2. นางเอกในบทละครของกาลิหาสพิจารณาตามประเภทของนางเอกในนาฏยศาสตร์

2.1 นางเอกในบทละครของกาลิหาสพิจารณาตามสภาพแวดล้อมและเงื่อนไข เมื่อมีความสัมพันธ์กับพระเอกได้ ดังนี้ อุรวสีจัดอยู่ในประเภทอภิสาริกา ค่ายมีใจผูกพัน

¹Abhi., I, 23.

yato yataḥ śaṭcarano'bhivartate
tatastataḥ preritalolalocanā /
vivartitabhrūr iyam adya śikṣate
bhayād akāmāpi hi drṣṭivibhramam //

²Vik., III, p. 168.

rājā : sundari svāgatam / (ekāsana upaveśayati)

³Vik., III, p. 168. halā devīe diṇṇo mahārāo/ ado se
paṇaavadiḥ via sarīrasampakkam gadamhi/ mā khu maṃ purobhāiṇim
samatthehi/

ในตัว ท้าวปुरुวัสอย่างมาจนไม่อาจหักห้ามใจไว้ได้จึงเดินทางจากสวรรค์ลงมาหา
ท้าวปुरुวัส ซึ่งเห็นได้จากบทสนทนาต่อไปนี้

- จิตรเลขา : เพื่อนเอ๋ย เธอคงจะไปไหน ไม่เห็นแจ้งให้ทราบบ้างเลย
 อูรวสี : ในครั้งนั้นขณะที่โยในอากาศ บบขอกเขาเหมกฏ เถาวัลย์มา
 เกี่ยวฉัน เธอหัวเราะเยาะฉันแล้วบัดนี้เธอมาถามฉันทำไม
 จิตรเลขา : เธอจะไปเฝ้าท้าวปुरुวัสนั้นหรือ
 อูรวสี : ฉันตกสใจอย่างผู้หมดความละอายแล้ว
 จิตรเลขา : เธอส่งใครไปก่อนละ
 อูรวสี : ควางใจ ¹

นอกจากนั้นเมื่ออูรวสีถูกภรรยาสาปให้พ้นสภาพชีวิตสวรรค์ อูรวสีก็เดินทางลงมาอยู่รวม
 กับ ท้าวปुरुวัส ในตอนเดินทางครั้งนั้นอูรวสีแต่งกายด้วยชุดอภิสาริกา ซึ่งทราบได้

¹Vik., II, pp. 102-4.

citralkhā : halā kahim aniddittakālanam gacchiadi/

urvasī : sahi tadā hemaūḍasihare ladāvidaveṇa khaṇa-

vigdhidāāsāgamaṇaṃ maṃ ohasia kiṃ dāṇiṃ pucchasi/

citralkhā : kiṃ tassa rāesiṇo purūravassa saāsaṃ paththidāsi/

urvasī : aam me avahaththidalajjo vavasāo/

citralkhā : ko una sahiṃ puḍhamam pesido /

urvasī : hiaam/

จากคำพูดของอุรวาสีเองว่า "จิตรเลขา เธอชอบชุกอภิสาริกาที่ไซฉาไหมสีน้ำเงินไหม และมีเครื่องประดับเพียงน้อยชิ้นนี้ไหม" ¹ ส่วนศกุนตลาจัดอยู่ในประเภทโพรซิกภรรตฤกา เพราะเมื่อแต่งงานกับ ห้าว ทูษยันต์แล้ว ห้าวทูลุษยันต์ก็กลับสู่วังคงให้ศกุนตลาอยู่ที่อาศรม ศกุนตลาเฝ้าแต่คิดถึงสามีไม่สนใจสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ซึ่งเห็นได้จากคำพูดของ ปริยัมวาทาที่ว่า "อนสุยา คุณีซี เพื่อนรักของเราชบหน้าลงบนมือซ้ายหนึ่งเฉยเหมือนภาพวาด นางกำลังพะวงถึงสามีที่จากไกลไม่ได้คิดถึงแม่แต่ตัวเอง" ² นอกจากนี้ ศกุนตลา ยังจัดอยู่ในประเภท วิโรทกถันสูตาโคคย เพราะศกุนตลาต้องพลัดพรากจากสามีไปอยู่ที่ อาศรมของฤๅษีกัสยป ขณะที่ศกุนตลาพักอยู่ที่นั่น ศกุนตลาปฏิบัติตนอย่างสตรีที่พลัดพรากจากสามี ซึ่งเห็นได้จากคำพรรณนาภาพศกุนตลาของห้าวทูลุษยันต์ ในตอนที่พบกันที่สวนของฤๅษีกัสยป "เธอสวมผ้าสีเทาสองชิ้น มีใบหน้าแดงเรื่อๆตามข้อกำหนด ผมดกเปื้อนเขียว มีสีลมบริสุทธิ์ รักษาพรทของสตรีผู้พลัดพรากจากสามีผู้ไม่มีความกรุณาเช่นเราไว้ได้เป็นเวลานาน" ³

¹Vik., III, p. 150. halā cittalehe avi roadi de aam me appābharanabhūside ṇilaṃsuapariggaho ahisāriāveso/

²Abhi., IV, p. 98. aṇasūe pekkha dāva/ vāmahatthovahidavaaṇā ālihidaṇṇa viā piāsaḥi/ bhattugadāe cintāe attāṇaṇa pi ṇa esā vibhāvedī/

³Abhi., VII, 21.

vasane paridhūsare vasānā
 niyamakṣāmamukhī dhṛtāikaveniḥ/
 atiniṣkaruṇasya sūddhasīlā
 mama dhīrghaṇṇa virahavratam bibharti//

2.2 นางเอกในบทละครของกาลิทาสพิจารณาตามฐานะในสังคมซึ่งพอจะพิจารณา
ได้ว่า มาลวิกา และ ศกุนตลาอยู่ในประเภท กุศสตรี ส่วนอุรวคืออยู่ในประเภท ทิพย์

3. ภาษาที่นางเอกพูดในบทละครของกาลิทาส คือ ภาษาเศวตเสนี ตรงตามนาฏยศาสตร์
จากตัวอย่างต่อไปนี้จะเห็นได้ว่า ภาษาที่ศกุนตลาพูดซึ่งเป็นภาษาเศวตเสนินั้นมีลักษณะต่าง
กับภาษาสันสกฤตที่พระราชพุก

śakuntalā : (ātmagatam) kiṃ nu kkhū imaṃ pekkhia
tavovanavirohino viārassa gamanīamhi
samvuttā/

rājā : (sarva vilokya) aho samavayorūparamanīyam
bhavatīnām sāuhārdam/ ¹

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Abhi., I, p.24. ข้อความที่ศกุนตลาพูดถ้าเขียนเป็นภาษาสันสกฤตจะได้
ดังนี้ kiṃ nu khalvimam prekṣya tapovanavirodhino vikārasya
gamanīyāsmi samvṛttā/